

Széchenyi Dénes és a szabadidomítás

Sorozatunkban Széchenyi Dénes Esmék a lovaglás és kocszás köréből című könyve alapján járunk körbe egy-egy kérdést. Ezúttal a szabadidomítás XIX. századi gyökereit kutatjuk ebben a kis könyvecske segítségével.

Széchenyi Dénes korában, a XIX. század második felében az olyan kifejezések, mint 'természetes lókiképzés', 'erőszakmentes lókiképzés', 'szabadidomítás' nem voltak még használatban. Suttogókról ugyan már hallottak, ilyenekről Balassa Konstantin is ír pár évtizeddel korábban, de nem valami nagy véleménnyel volt róluk. Igaz, közvetlen ismerete sem volt:

„Azt mondják, hogy Angliában igéző erővel bíró lószelídítők vannak, a'kik a leg vadabb és gonoszabb lovakat is csak az által szelídítik meg és bírják a' patkolásnak önként való elvállalására, hogy valamit a' fülükbe súgnak. Mind az által, ha az egész történet nem költemény, úgy az minden bizonynal ámitó kérdésen (charlatanerie) alapodik; mert a' ló hágy ugyan valamit a' fülébe súgni, re reá megrázza a' fejét, és úgy marad, mint azelőtt” (Az erőszak nélküli patkolás)

Azonban ne higgyük, hogy a ma divatozó fent említett irányzatok *elvei* ne lettek volna ismertek és használatosak. Széchenyi ismerte Balassa és Rarey¹ munkásságát, olvasta műveiket, de személyes kapcsolata egyikükkel sem volt. Akit viszont „A szabad kézüdomítás” című fejezetben bemutat, lovas kultúránk egyik fölfedezésre váró alakja, báró Edelsheim-Gyulai Lipót, lovassági tábornok. Ha az Interneten nevére rákeresünk, nagyjából annyit tudunk meg róla, hogy Németországban született, Leopold Edelsheim néven. Miután gróf Gyulai Ferenc örökbe fogadta, fölvette a Gyulai nevet is. Alakját történelmi szempontból izgalmassá teszi, hogy az 1848-49-es szabadságharcban még az osztrák oldalon, Windischgráz seregében szolgált, de a kiegyezés után a monarchia tábornokaként egy botrányos ügyben a magyar ügy mellett kiállt, s ezután csakhamar – idő előtt – nyugdíjazták. (Fia és unokája is ugyanezt a nevet viselte, dédunokája, Edelsheim-Gyulai Ilona pedig Horthy István felesége lett.)

Lovas szempontból azonban egészen más miatt érdekes személyiség. Szabad kézüdomítás néven emlegetett módszere arról híresült el, hogy képes volt *gonosz indulatú* vagy csökönyös lovakat rövid idő alatt akarátának alávetni. Széchenyinek ilyen lovai épp akkor nem voltak, amikor Edelsheim tábornok meglátogatta (vajon miért?), de néhány képzetlen vagy kissé problémás lovon be tudta mutatni neki módszerét. Az elnevezésnek persze csak részben van köze a mai értelemben vett szabadidomításhoz. A lóval való foglakozást Edelsheim földről kezdte, mégpedig úgy, hogy egy csikózáblába akasztott vezetőszáron vezetgette a lovakat, és elérte, hogy finom szárhúzásra (vagy akár hangra) a ló „bizodalmasan és egyenes vonalban feléje lépjen.” Mindjárt ezután segédszárakkal megfelelő hajlítást adva a lónak, továbbra is földről oldaljárásokat (vállat-be, farat-be, farat-ki) kezdett gyakorolni „vesszővel pótolván a combokat”. Csak amikor mindez olyan pontosan és könnyedén ment, mintha a ló magától csinálná, akkor került sor arra, hogy egy segítő nyeregbe szálljon. A gyakorlat azonban ekkor is ugyan úgy, tehát földről irányítva folytatódott. A lovas csak akkor kapta kezébe a szárat, amikor a ló már teher alatt is pontosan, szépen hajtotta végre a feladatokat. Ezután fokról-fokra egyre inkább a lovas vette át az irányítást, míg végül a vezető szár lekerült a lóról. Mindez a legkisebb durvaság nélkül történt, de folytonos, energikus koncentráltással. Széchenyi három pontban foglalta össze Edelsheim hozzáállásának lényegét:

1. Csodálatos türelem, amely a lóban visszatükröződik és növeli a bizalmat
2. Fáradhatatlan kitartás
3. Szigorú pontosság.

Széchenyi ez utóbbi pontban az „engedelmesség” és „büntetés” kifejezéseket használja. Ez azonban

¹ John Solomon Rarey amerikai lószelídítő. Róla külön ismertetőt kellene írni, addig is az alábbi címen található róla némi információ: <http://magyar-lovaskultura.hu/pages/suttogas1.htm#rarey>

félrevezető, mert olyasmire utal, amire az ő korában valószínűleg nem volt megfelelő kifejezés. Kiderül ez a következő mondatból: „A büntetés könnyű volt, hanem [viszont] gyors és éppen a *helyes* pillanatban osztva. Ez pedig csak a cordának [vezetőszerű] egy könnyű rángatásában, ritka esetben egy rövid csapásban, de többnyire csak *hangjának energiájában* állott. Magyarán nincs másról szó, mint határozott visszajelzésről, amely közli a lóval, hogy nem helyesen cselekszik. Ma ezt korrekciónak vagy negatív visszajelzésnek mondanánk. Az erős hanggal történő visszajelzést Balassa is használta. Ami pedig a „helyes pillanat”-ot illeti, érdemes összevetnünk ezt azzal a mai ismeretünkkel, hogy a negatív visszajelzésnek kb. három másodpercen belül kell követnie a nemkívánatos mozdulatot vagy gesztust. A ló agya (de az emberé is) nagyjából ennyi ideig tárolja az úgynevezett rövid távú memóriájában az ingereket. Az asszociáció (a nemkívánatos cselekedet és a negatív visszajelzés társítása) csak akkor jön létre ha a kétféle inger itt találkozik.

Edelsheim három napig dolgozott Széchényi három lovával. A „kurzus” végére elérte, hogy a félig nyers, túlérzékenynek tartott lovak nyugodtan dolgoztak mindhárom jármódban. Az igazán érdekes rész azonban az, amikor Széchényi értékeli a történeteket. Először is leszögezi, hogy tévedés volna azt hinni, hogy három nap alatt a nyers lovak átestek az alapvető kiképzésen. Pontosan tudja, hogy a gyors siker gyorsan el is múlik. Nagyrészt ebben látja okát annak, hogy a szelíd módszerek – akár Balassáé, akár Rarey-é, akár Edelsheimé – rövid idő alatt híressé válnak ugyan, de mégsem terjednek el igazán. „A csodálatosan gyors eredmény igen sok nézőt könnyen azon hiedelemre csábít, hogy ezen eljárásnak pontos alkalmazásával *minden ember* képes volna minden vad és gonosz természetű lovat nemcsak tökéletesen uralni, hanem abból egy bizodalmas és engedelmes paripát alakítani. Ha *ez nem* teljesedik, akkor az ilyen emberek már *csalódást* látnak benne, és készek az *egész szisztémát* elítélni.”

Széchényi ezzel szemben úgy véli, hogy a gyors eredmények azt mutatják, hogy igen hatásos eszközről van szó, ami olyan, mint az éles borotva: használata ügyességet és gyakorlatot igényel, ennek hiányában vagdalkozva többet ártunk, mint használunk. A rosszul, rosszkor alkalmazott módszer legalábbis eredménytelen. De még a helyes alkalmazás esetén is a gyorsan elért eredményt meg kell szilárdítani, mert képesek vagyunk ugyan segítségükkel arra, hogy a lóval megértessük a szándékunkat, és esetleges ellenállásukat legyőzzük, de aztán hosszú és következetes munkával lesz csak lehetséges mindezt megszilárdítani. Különbséget kell tennünk ugyanis – mondja Széchényi – az *eszközök*, amelyekkel szándékunkat közöljük és a *nevelés* között, amely a ló természetét tartósan megváltoztatni képes. A szelíd módszerek gyorsan terjedő hírneve tehát az eszközök hatékonyságának köszönhető. Általános elterjedésük viszont azért marad el, mert a ló nevelése hosszúságos és alapos gyakorlást, fáradhatatlan kitartást kíván, amit kevesen értenek meg és vállalnak. Tegyük hozzá: nem is látványos része ez a kiképzésnek, nem lehet bemutatókon villogni vele. Pedig az igazi siker épp ezen múlik. El is mesél néhány csúnya történetet, köztük olyat is, ami saját magával esett meg, amelyben valamilyen problémás lóval elért gyors eredmény után a ló váratlanul visszaesett régi hibájába, alkalmasint komoly sérüléseket okozva. (Pont ilyen „kritikákat” lehetett hallani pl. Monty Roberts első magyarországi látogatása után azoktól, akik azt hitték, hogy egy félórás bemutató át fogja varázsolni a lovat.) Széchényi egy érdekes hasonlattal él: képzeljünk el egy balett táncost aki parasztfiúból nevelkedett táncművésszé. Eközben nemcsak a mozdulatai, de gondolkodása, életfelfogása, ízlése, egész lénye megváltozott, s már aligha emlékeztet régi önmagára. Az ilyen változás nem történhet varázsütésre. A ló nevelése is ilyen, hiszen a mezőn nevelkedett csikóból akarunk finom mozgású, „illedelmes”, együttműködő lovat képezni. Ráadásul a táncossá válni kívánó legény maga akar változni, a lónak azonban semmi olyan ambíciója nincs, ami őt arra készítetné, hogy engedelmes paripa váljon belőle. Ezen felül pedig – mivel a ló az emberi szót nem érti – nem is olyan könnyű megértetni vele, hogy éppen milyen mozdulatot kívánunk tőle. Edelsheim módszere ezért gyakorolt nagy hatást Széchényire, mert meglátta benne azt az eszközt – mai szóval *jelrendszert* – amivel gyorsan meg tudjuk értetni szándékunkat a lóval. És éppen ez a mai természetes kiképzési módszerek, vagy akár a szabadidomítás egyik vezérelve: olyan jeleket használunk, amelyek a ló számára könnyen érthetőek, a lóval a maga „nyelvén” kommunikálunk.

Találkozunk manapság egy másik közkeletű tévedéssel is, amely esetenként az erőszakmentes kiképzés eredményességét illetően csalódásra adhat okot. Széchényi – ugyan más összefüggésben – de erről is beszél. Balassa és Rarey módszerével kapcsolatban fejtegeti, hogy nem pusztán mesterfogásokon alapulnak, hanem egy általa egészen újnak mondott alapelven, mégpedig a lónak fizikai bántalmazás nélküli „erőhatalommal” való meggyőzésén, ami ugyanakkor jámbor és barátságos eljárást mutat. Többször emlegeti azt a hasonlatot, hogy olyan ez, mint amikor egy meleg szívű dajka a karjába szorít egy makrancos gyermeket és el nem engedi addig, amíg becézve és simogatva teljesen meg nem nyugtatja. Tévedés tehát, amit ma látunk időnként, hogy a szelíd módszer a ló babusgatásából, kényeztetéséből áll, és valamiféle rosszul értelmezett „szeretet” nevében mindent ráhagy a lóra. Az ilyen ló ugyanis vezető és irányítás nélkül marad, ami arra készíti, hogy maga vegye át az irányítást – annak minden, többnyire legkevésbé sem kívánatos következményével együtt.

Ezt az „erőhatalom” kifejezést ma talán határozottságnak, következetességnek, szigorúságnak mondanánk. Fontos azonban megérteni, hogy mindez nem jelenthet durvaságot. Széchényi bevallja, hogy fiatalon maga is alkalmazott erőszakos eszközöket, s még kedvét is lelte bennük. Az eredmény azonban mindig veszekedés lett, amiben a ló sokat szenved, de nem mindig veszít. És ha a lovas meg is nyeri a csatát, lova bizalmatlan és bosszús marad, s végképp alkalmatlan arra, hogy más, kevésbé erőszakos lovas lovagolja. Széchényi arra hívja föl a figyelmet, hogy Balassa és Edelsheim módszerében is a *félelemkeltés* helyettesíti a büntetést. Balassa ezt a ló képzelőtehetségével magyarázza. Egy vesszősuhintás, egy erélyes hang kedvezőbb eredményre vezet – Széchényi ezt saját tapasztalatával is megerősíti – mint a fizikai bántalmazás. Ma ezt talán úgy látjuk, hogy a lovak egymás közötti agresszióját mindig figyelmeztető jelzés előzi meg: egy-egy konyítás, egy fenyegető fejmozdulat. A megfenyegetett lónak ilyenkor lehetősége van elkerülni a rúgást vagy harapást – általában azzal, hogy odébb áll. Ezért az előzetes jelzés nélküli bántalmazás a lovak számára teljességgel értelmezhetetlen, viszont a figyelmeztetés többnyire elegendő arra, hogy korrigálják az általunk épp nem kívánatosnak minősített viselkedést, ha határozottan és a kellő időben alkalmazzuk, ahogy fentebb írtuk. Ezért aztán a tényleges agresszióra rendesen nincs is szükség. (Vigyázat! A fenyegetést azért komolyan kell csinálni, ha csak mímeli valaki, a ló könnyen a vesénkbe lát, és nem vesz ő se komolyan!)

Térjünk itt vissza azonban egy kicsit a „gonosz indulatú” ló kérdéséhez. Kérdés ugyanis, hogy létezik-e egyáltalán természeténél fogva gonosz ló, vagy az ilyen, emberrel szemben agresszív viselkedés kizárólag a nem megfelelő bánásmód következménye. Balassa Konstantin szerint még a legvadabb (azaz ember által nem befolyásolt) ménesből származó ló se támadja meg az embert önmagától, ezért az ilyen viselkedés sosem a ló természetéből ered. Széchényi azonban úgy véli, hogy Balassának ez a tapasztalása az ő csodálatos képességéből fakad, amivel a lovakkal bánni tudott. A ló gonoszságát ugyanis Széchényi szerint nem az emberrel szemben, hanem az egymás között tanúsított viselkedése alapján kell megítélni. Az embertől eredendően még a vad ragadozók többsége is fél, ezért az, hogy a ló magától nem támad az emberre, még nem utal a természetére. A ménesekben viszont mindig meg lehet figyelni egyes egyedeket, akik akár látható ok nélkül is agresszívek a táraikkal. Szerintem az ilyen ló, ha megszokja és elfogadja az ember társaságát, hajlamos az emberrel szemben is hasonlóan viselkedni. Nem vállalkoznék arra, hogy e két zseniális lovas elődünk nézeteltérésében igazságot tegyek. Azt azonban csak javasolni tudom, hogy ne nagyon éljük bele magunkat abba, hogy a lovunk rossz természetű – ezzel mintegy alibit találva kudarcainkhoz, hanem törekedjünk minden esetben a nem kívánatos viselkedés okát kutatni. Akár magunkban, akár a lóban találjuk meg, könnyebben tudjuk kijavítani a hibát, ha sikerül megtudni, miből ered.

Végezetül vonjunk le néhány tanulságot, immár nem is Edelsheim módszeréből, hanem abból, ahogyan Széchényi – mint minden számára újhoz és ismeretlenhez – viszonyult hozzá. Örömmel fogadva Edelsheim látogatását, így ír: „*Eleget [eléggé] sajnáltam, hogy egészségi viszonyaim addig még nem engedték, hogy ezen rendszernek alkalmazását láthassam, ámbár a legkülönbözőbb formákban és nagyon változó verziókkal lettem arról értesítve*”. Vagyis fontosnak tartotta, hogy első

kézből ismerje meg a dolgot, és úgy alkothasson róla véleményt. Manapság is gyakorta hallunk, olvasunk sommás véleményeket különböző lovas módszerekről, emberekről anélkül, hogy az illető véleményformáló az eredeti forrást ismerné. Pedig nem okos egy módszer értékét annak alapján megítélni, hogy valaki éppen rosszul alkalmazza. Olyankor ugyanis többnyire nem a módszerben, hanem az alkalmazóban van a hiba. Tehát a módszer értékét azon kell lemérni, hogy milyen eredményt ér el az, aki legjobban csinálja – ez pedig többnyire azonos azzal, aki kidolgozta. Edelsheim módszeréről is „vegyes” híreket hallhatott Széchényi, s maga is beszámol arról, nem röstellve saját kudarcait, hogy Rarey vagy Balassa módszerét követve nem mindig azt érte el, amit szeretett volna. Amikor viszont végre eredetiben látta Edelsheim módszerét, s a vele elért eredményeket, akkor azzal a kívánsággal zárja a történetet, hogy jó lenne, ha részletes leírás készülne róla, „practicus és pontos magyarázatával *mind annak* amire az illetőnek [ti. aki alkalmazza] figyelnie kell.”

Sajnos nincs tudomásunk arról, hogy ez a mű elkészült volna, Edelsheim-Gyulai Lipót szabadkézi idomítási módszeréről annyi maradt fenn, amennyit Széchényi lejegyzett róla, s amennyit a magyar a szakadozott magyar hagyomány névtelenül megőrzött belőle.

Surján György

www.magyar-lovaskultura.hu